

3. Dalton-Puffer, C. (2007). Discourse in content and language integrated learning (CLIL) classrooms. John Benjamins Publishing.
4. Feilke, H. (2012). Fachliches und sprachliches Lernen im Fachunterricht – Überlegungen zu einer Didaktik der Bildungssprache. Praxis Deutsch, 233, 4–14.
5. Schmölzer-Eibinger, S. (2011). Sprachförderung im fachlichen Kontext: Eine Querschnittsaufgabe im mehrsprachigen Unterricht. Universität Graz.
6. Wendt, H. (2015). Fachsprache und Sprachbildung im naturwissenschaftlichen Unterricht. Zeitschrift für Didaktik der Naturwissenschaften, 21, 135–153.

ВИКЛИКИ ПРОВОКАТИВНОГО НАВЧАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Буднік Анжела

к.п.н., доцент

Дашкова Вікторія

к.філол.н., викладач

Кафедра слов'янського мовознавства

Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

Анотація. Статтю присвячено особливості використання методу провокативного навчання у закладах вищої освіти у навчання інокомунікантів української мови як іноземної, схарактеризовано лінгводидактичний потенціал методів провокативного навчання, окреслено умови їх використання, потенціал запропонованих методів, розкрито переваги методу провокативного навчання, окреслено шляхи подолання труднощів у використанні зазначених методів.

Ключові слова: провокативні методи навчання, інокомуніканти, здобувачі вищої освіти, творче мислення, критичне мислення.

Вступ. Реалії сьогодення, пошук нових освітніх технологій, підходів до шляхів адаптації та навчання інокомунікантів вимагають впровадження сучасних методів та прийомів навчання мови як іноземної. Використання традиційних прийомів, методів формування іншомовної комунікативної компетентності є недостатньо ефективним на сучасному етапі розвитку освітніх технологій. Тому гостро постає проблема впровадження компетентнісного та особистісно-орієнтованого підходів у систему вищої освіти для інокомунікантів. Важливим є врахування основних ланок особистісно-орієнтованого підходу, а саме: розвиток особистості того, хто навчається; індивідуальність як неповторність людини; самоактуалізована особистість; суб'єкт самовираження і суб'єктність; Я-концепція; педагогічна підтримка тощо. Ці підходи сприяють використанню нетрадиційних методів і технологій навчання. Однією з таких технологій виступає «технологія критичного мислення», що сприяє розвитку

інтелекту. Критичне мислення зумовлене когнітивним дисонансом. У зв'язку з необхідністю розвитку критичного мислення в інокомунікантів в освітньому середовищі використовується багато методів. Одним з них є проблемне навчання, що не є новим для освітньої галузі, воно безпосередньо пов'язане із розвитком креативного мислення, творчими здібностями особистості, методом провокативного навчання, активізації пізнавальної активності, рівня готовності до комунікації з урахуванням професійних та соціально значущих тем, необхідністю самоідентифікації. Провокативне навчання має за мету активізацію мислення, залучення інокомунікантів в освітній процес через провокацію та дискусію через використання нестандартних питань, ситуацій, завдань, які допомагають критично мислити та обговорювати різні думки щодо висловленого.

Методи провокативного навчання використовуються як інструмент для запобігання хибним уявленням та помилкам.

Мета та завдання дослідження.

Метою статті є схарактеризувати лінгводидактичний потенціал методів провокативного навчання та окреслити умови їх використання. Завданнями дослідження є окреслити потенціал запропонованих методів, розкрити переваги зазначених методів та виявити шляхи подолання труднощів у використанні методів провокативного навчання.

Результати дослідження і їх обговорення.

Термін «провокація» є міждисциплінарним, тому провокація як тактика поведінки розглядається в різних дискурсах: медіа, філологічному, політичному, мистецькому, філософському тощо. Зазначимо, що будь-яка реалізація комунікативної стратегії мовця може вважатися провокацією, оскільки вона орієнтована на потрібний йому перлокутивний ефект. Дослідники підкреслюють, що негативна чи позитивна оцінка провокації залежить від багатьох чинників [2, 3, 4].

Метою провокуючої мовної поведінки є спонукання до певних дій, надмірної комунікативної активності того, кого провокують. Важливу роль набуває виклик того, хто провокує до самоідентифікації, самозміни особистості [5] засобами дестабілізації емоційного стану інокомуніканта через порушення його комунікативних очікувань: комунікативна ситуація провокації має один базовий параметр – реакцію; інші параметри можна вважати факультативними. Викликаючи реакцію здивування, обурення, непогодження, провокуючий стимулює активність співрозмовника. Емоційна реакція є умовою реалізації вольових і пізнавальних процесів, зокрема в освітній діяльності [6, 94]. Провокація запускає механізми мовленнєвого супротиву, непогодження з думкою (опонента або викладача), призводить до дискусії, допомагає інокомунікантам брати участь в активному цікавому діалозі [1]. Основу провокаційної комунікації відображають два види мотивації: потреба у спілкуванні, адже людина є соціальною особистістю, та конкретність у

провадженні комунікативного вчинка, потреба бути залученим у певну мовленнєву ситуацію, тобто у корисну провокацію [3].

До методів провокативного навчання традиційно відносять дискусії та дебати, рольові ігри, кейс-методи, метод провокативних питань, групову роботу, мультимедійні засоби. Кожен із зазначених методів має умови та обмеження у використанні.

Так, наприклад, використання під час навчання української мови, яка є для них іноземною, дебатів та дискусій розвиває критичне мислення та формує навички аргументації. Під час обговорення суперечливих тем інокомуніканти вчаться вибудовувати та формулювати власні висловлювання, слухати опонентів по завданню, розуміти думки один одного, аргументувати славне висловлювання, наводити твердження, логічно розмірковувати, працювати у команді, співпрацювати, вчаться сприймати критику та, завдяки цьому, удосконалювати аргументацію тощо.

Рольові ігри дозволяють розвивати креативні здібності інокомунікантів, адже у них є можливість обрати роль та виконувати комунікативні завдання згідно з комунікативною метою, обговорювати запропоновану тему з різних боків, зануритися у комунікативну ситуацію та опрацювати різні сценарії подій, моделюючи ситуацію. Цей метод є ефективним адже має такі аспекти, як-от: емпатію, практичні навички спілкування, розвиток креативності, аналіз ситуації, зворотній зв'язок. Обираючи певну роль, інокомунікант занурюється у почуттєвий світ свого образу, намагається зрозуміти його вчинки, думки, погляди, що розвиває емпатію здобувача освіти, згідно з комунікативним завданням. Використання рольових ігор дозволяє практикувати навички спілкування, вчитися домовлятися про щось, вирішувати конфліктні ситуації у безпечному освітньому середовищі, а отже відображає практичний складник запропонованого методу. Водночас, креативність у межах рольових ігор проявляється у запропонуванні власних сценаріїв або ситуацій спілкування, що робить процес навчання привабливим та занурює у мовне середовище, дозволяє аналізувати дотично комунікативній меті, завданню та ситуації дотичність мовних ролей, прийнятих мовних рішень, чим розвиває критичне мислення. Немало важливим на цьому етапі є зворотній зв'язок, який можна отримати під час обговорення, де інокомуніканти можуть поділитися враженнями послухати опонентів щодо розуміння теми висловлювання.

До основних ознак провокації у тренінгах можна віднести: виклик емоційної реакції несподіванки, ігровий характер тренінгової діяльності, необхідність завершення роботи спільним зі здобувачами освіти рефлексивним обговоренням, що дозволяє їм вийти зі спровокованого емоційного стану; новизну, нестандартність завдань, ламання стереотипів. Це дозволяє розглядати провокативні техніки як спосіб організації освітньої діяльності в індивідуальних навчальних ситуаціях.

Кейс-методи дозволяють застосовувати на практиці набуті теоретичні знання, а саме це найкращий метод поєднати теоретичний матеріал із практикою. Здобувачі освіти застосовують набуті знання під час вивчення дисципліни українська мова як іноземна відповідно до завдання та ситуації спілкування, добирають відповідні мовні конструкції та лексичний матеріал, які якнайкраще допоможуть виконати запропоновані завдання. Моделювання певних ситуацій спілкування, використання мовленнєвих конструкцій, граматичного матеріалу дозволяє простежити, як цей матеріал застосовується у повсякденному житті. Натомість, аналіз кейсів вимагає від інокомунікантів критичного підходу задля оцінювання інформації, виявлення труднощів та можливості запропоновувати шляхи їх подолання. Часто кейс-методи застосовуються у груповій роботі, що дозволяє обмінюватися думками, ідеями та розвиває навички командної роботи. Під час цих обговорень кожен має право висловити власну думку, почути думки інших учасників обговорення, а отже, розглянути ситуацію з різних боків. Це дозволяє здобувачам освіти краще зрозуміти складність проблеми, врахувати різні чинники. Після аналізу кейса варто провести обговорення, до інокомунікантів мають можливість поділитися власним висновками, почути думки опонентів та викладача.

Методи провокативних питань дозволяє ставити питання, які можуть спровокувати дискусію, або висловити сумніви щодо певної теми, розглянути під іншим кутом запропоновані твердження. Цей метод покликано вникнути у змістовий компонент мовного матеріалу та стимулювати активну мовленнєву діяльність інокомунікантів. Провокативні питання ефективні завдяки тому, що стимулюють здобувачів освіти аналізувати свої погляди, а це сприяє розвитку критичного мислення. Такі питання, що викликають дискусії, розглядають питання з різних боків покликано виявити нюанси у твердженнях, які могли бути непоміченими у звичайному діалозі. Інокомуніканти вчаться формулювати та доводити свою думку, що розвиває навички аргументації та публічних виступів. Створення безпечного середовища для комунікації дозволяє створити таку атмосферу, за якої здобувачі освіти почуваються комфортно, що сприяє виражати власні думки та будувати висловлювання легше, навіть, якщо вони кардинально вірізняються від опонентів, або думок викладача. Тут групова робота дозволяє разом вирішувати завдання або проєкти, які викладач запропонував, а отже сприяє обміну думок та ідей.

Зазначимо, що інокомунікантам, наприклад, китайцям важко одразу висловлювати свої думки. Їм незвично, що вони можуть вступати у комунікацію разом із викладачем на рівних правах, адже традиційних вплив китайської культури та менталітету на роль вчителя в Китаї значний.

Інокомунікантам було запропоновано кілька зображень та завдань до них.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Після часу, відведено на виконання завдання, здобувачі освіти з Китаю почали ввічливо та невпевнено спростовувати аргументи викладача, пропонуючи власні аргументи та думки щодо певних ситуацій. Відповідно мету було досягнуто, адже інокомуніканти, попри страх помилок, некоректних висловлювань або непритаманним їхній культури поглядів, брали участь у дискусії українською мовою, яка для них є іноземною.

Одним з таких завдань був текст про методи виховання у родині (рис. 1), де провідною була думка, що «якщо виховувати дитину суворо та вирішувати все за неї, то вона буде чемною та зможе домогтися поставленої мети у своєму житті»; про відповідальність за тварин (рис. 2), адже «я ніяк не можу вплинути на поведінку свого пса, тому краще слідкуйте за своїми рухами та йдіть подальше від нас»; про уніфіковану поведінку (рис. 3), де зазначено, що «всі мають бути одягнені в одному ціновому діапазоні, не вирізняти із натовпу учнів, щоб не привертати зайвої уваги до себе». Прослухавши тексти, здобувачі освіти мали 5 хвилин на роздуми, після чого мали або погодитися із твердженнями, або спростувати їх, сформулювавши власні думки. Під час невеликої доповіді на перших заняттях допускається використання тезисного або простого плану виступу. Запропонований текст перегукувався з соціальними, філософськими темами з елементами психолого-педагогічного характеру, отже інокомуніканти могли послуговуватися лексикою, яка була опрацьована на суміжних дисциплінах.

На другому етапі їм було запропоновано дискусію, під час якої кожен інокомуніканти висловлює власну думку щодо тези викладача, аргументує свою позицію (погоджується з тезою, або спростовує її), а викладач під час дискусії фіксує основні тези «за» та «проти» з реплік доповідачів.

На 3 етапі резюмується спільна робота в аудиторії, основною вимогою є залучення всіх бажаючих до зазначеного процесу. Мета – завдяки коректному та компромісному характеру викладач допомагає здобувачам освіти зрозуміти, що вони у подальшому спокійно можуть брати участь у майбутніх обговореннях на різні теми в межах освітнього процесу.

Завдяки систематичному впровадженню методів провокативного навчання можна говорити про те, що з часом починає зникати культурний та ментальний бар'єр, інокомуніканти швидше засвоюють лексику, яку використовують при

обговоренні певних ситуацій, поведінки, тем тощо, з легкістю вступають у комунікацію та стають активнішими на заняттях.

Незважаючи на певні труднощі, каскадні завдання можна використовувати як додаткові інструменти для розвитку критичного мислення. Такі завдання сприяють засвоєнню теоретичних і практичних знань, розвитку навичок усного та писемного мовлення, формуванню навичок говоріння та письма. Важливо стимулювати пізнавальну активність інокомунікантів, розвивати як критичне, так і творче мислення, формувати розуміння необхідності відповідального ставлення до власної освіти та розвитку.

На наш погляд, ігровий характер провокації в навчанні, її спрямованість на самовизначення та самоідентифікацію визначає орієнтацію на студентську молодь, яка через свій вік здатна адекватно реагувати на провокативні техніки навчання. Провідною проблемою формування освітньої діяльності у ЗВО, а особливо педагогічного профілю, залишається проблема становлення і розвитку суб'єкта навчання. Соціальна ситуація розвитку (професійне самовизначення), заняття діяльністю (освітньо-професійною – робота і викладання), вікові та емотивні особливості (теоретичне мислення, прагнення до абстрагування, узагальнень, пошук загальних закономірностей і принципів, формування індивідуального стилю розумової діяльності, посилення особистісного контролю, самоконтролю, стійка самосвідомість і стабільний образ «Я») дозволяють іншим інокомунікантам адекватно сприймати ігровий характер провокативних методів.

Запропоновані методи доводять, що провокативне навчання мови сприяє особистісному розвитку інокомунікантів, формуванню їхніх ціннісних орієнтацій.

Лінгводидактичними особливостями провокативного навчання є:

- створення дискомфорту заради удосконалення та розвитку мовленнєвої компетенції (засобами питань та завдань, які провокують сумніви у звичних умовах спілкування);
- стимулювання диспуту та обговорення (метод формує навички аргументації та толерантності до протилежної думки);
- акцент на емоції (емоційний складник дозволяє краще засвоювати інтенції, мовний матеріал тощо);
- моделювання ситуацій із непередбачуваними наслідками.

Враховуючи переваги методу провокативного навчання, необхідно розуміти, що успішним він буде, якщо дотримуватися певних умов, а саме між викладачем та інокомунікантом повинні бути довірливі стосунки, комфортна обстановка, викладач повинен бути готовим до будь-якого розвитку подій, намагатися передбачити конфлікт, залагодити його і в будь-якій ситуації залишатися тактовним до думки один одного. Серед інших труднощів наведемо те, що іноді не всі інокомуніканти хочуть брати участь у дискусії, а також те, що

якщо викладач не готовий до проведення заняття за методом провокативного навчання, заняття може мати негативний вплив на здобувачів освіти.

Відповідно до зазначеного, констатуємо, що виникає потреба створити освітнє середовище, яке б дозволило взаємодіяти з кожним інокомунікантом, враховуючи його індивідуальні здібності, потреби та інтереси. При цьому освітній процес є єдиним цілим, без упередженості до здобувачів освіти.

Зазначимо, що однією з умов успішного використання описаних в науковій розвідці методів та прийомів провокативного навчання є знання інокомунікантом української мови на рівні не нижче, ніж B1.

Висновки. Таким чином, дидактичний потенціал провокаційних методів навчання (що забезпечують формування компетентностей) полягає у здатності стимулювати пізнавальну активність; залучати до навчального діалогу, спонукати до дії; розвивати критичне мислення, креативне мислення (здатність бачити множинність рішень, неоднозначність проблеми). Ці функції реалізуються через провокування емоційного стану (незгоди, здивування тощо), несподівану за змістом та/або формою постановку навчального завдання (ламання стереотипу, переосмислення смислу та контексту), ігровий характер організації навчальної діяльності. Водночас наголошуємо, що провокаційні методи у навчанні не повинні мати негативного впливу на самооцінку особистості, стосунки в колективі.

Список використаних джерел

1. Brookfield, S. D. (2023). *Becoming a critically reflective teacher* (3rd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
2. Budnik, A. (2024). Stimulation of cognitive and speech activity in inophones using the method of provocative learning. *Traditional and innovative approaches to the development of modern education in Ukraine: Collection of scientific papers*. Odesa: KZ 'OFPK'.
3. Giroux, H. A. (2021). *On critical pedagogy*. New York, NY: Bloomsbury Academic.
4. Pasichnyk, M. V. (2022). Provocative techniques as a method of improving Foreign Language teaching process at Engineering Universities. *Problems of engineering and pedagogical education*. Issue 74, pp. 93-98. Kharkiv.
5. Penkauskienė, D. (2019). A pedagogical provocation and rethinking of learning: an experience of university studies. *Researchgate*. URL: <https://www.researchgate.net/publication/332112972>.
6. Silvestrini, N., & Gendolla, G.H.E. (2019). Affect and cognitive control: Insights from research on effort mobilization. *International Journal of Psychophysiology*. Issue 143, pp. 14–125. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijpsycho.2019.07.003>.